

Reportatge

1956-2006: mig segle de l'any que la fred va matar les oliveres

Natàlia Iglesias

El febrer de 1956 és recordat com un dels episodis més gèlids del segle XX a tot Europa. Una onada contínua d'aire procedent de Sibèria va dibuixar estampes singulars, rius solidificats, caramells de glaç als balcons. Aquesta onada de fred, glaç i gelades va tenir conseqüències radicals per a l'agricultura i més concretament per a la producció de l'oli d'oliva. És per això que es recorda el 56 com «l'any que la fred va matar les oliveres». Per commemorar el 50è aniversari d'aquest fenomen climàtic, el Consell Comarcal de l'Alt Empordà i el Departament de Cultura de la Generalitat han organitzat una exposició itinerant que ja s'ha pogut veure a Figueres i a Girona. La mostra també es vol apropar a d'altres poblacions, tot fent memòria d'un temps, d'un país... sota zero.

Un fenomen d'abast global

La fred del febrer de 1956 va ser una fred intensa i persistent que es va allargar durant tres setmanes seguides. Per als més supersticiosos es va complir com mai la famosa dita de la Candelera que anuncia «grossa nevada, grossa gelada o grossa ventada». I és que tot va començar la nit de l'1 de febrer, vespre de la Candelera, amb l'arribada al litoral català d'una bossa d'aire polar d'origen siberià. El xoc va provocar una forta tempesta elèc-

trica, preludi d'una onada de fred que va entrar per l'Empordà en forma de tramuntana gèlida. De cop, els termòmetres van començar a caure en picat, passant dels 13 graus de màxima als 9 graus sota zero en fer-se fosc. L'endemà la temperatura era 16 graus més baixa a molts indrets de les comarques catalanes.

A la platja de l'Estartit, l'aigua de mar arribava a la sorra convertida en gel, el 4 de febrer de 1956. A Manresa es va glaçar el riu Cardener i d'altres indrets van assolir temperatures mínimes insòlites, com els 20 graus sota zero de Vielha, els 26 graus sota zero del Port de la Bonaigua, els 21 graus sota zero de la Molina, els 19 sota zero del Turó de l'Home, al Montseny, o el 17 negatiu de Vic. Al Pallars Sobirà es va enregistrar la que encara és la mínima més

Les oliveres de can Tubau de Navata van sobreviure a la fred del 56.

baixa enregistrada fins ara, els 32 sota zero de l'estany Gento. La fred va ser també extraordinària a Barcelona, Girona i Sabadell, que van arribar als 10 sota zero. Tanmateix, la gelabrora es va instal·lar a Banyoles, amb 14 graus negatius i l'estanyol del Vilar totalment glaçat. Aquestes mínimes enregistrades són encara tota una referència en els llibres de meteorologia.

A Catalunya, no es disposen de registres de temperatures tan baixos. Només el record transmès de generació en generació permet fixar els hiverns de 1891, 1893 i 1905 com les altres èpoques més gèlides de la història de Catalunya.

A la resta de la península sorprenen també els 12,5 graus negatius registrats a Sant Sebastià, dos més que a Burgos per exemple, o la forta nevada de Lisboa, una ciutat on la neu es considera gairebé un miracle. Igual que a Mallorca, on el 1956 és conegut com «l'any de sa neu», en record de la nevassada de més de mig metre que es va estendre per Manacor i l'Alcúdia. A Europa també es van «refredar» les principals capitals, amb mínimes de -28 ° a Munic, -25° a Varsòvia i Estocolm, -17° a Brussel·les o -11° a París, amb el Sena convertit en pista de patinatge a l'alçada de l'illa de Saint Louis.

Comparades amb les temperatures registrades a Sibèria de cada any, totes aquestes dades empal·lideixen, però sí que s'ha de remarcar el fet de la llarga durada d'una fred glacial i sostinguda. Una persistència inesperada que va tenir conseqüències serioses en l'economia i la demografia de moltes comarques, com ara la demarcació de Girona, on el progressiu abandonament del camp es va veure accelerat per una mala passada de la meteorologia.

Un cop baix per a l'agricultura mediterrània

Fins a la segona meitat del segle XX, la presència d'oliveres –o olivets, com es coneixen a l'Empordà– era una constant, des de les Alberes, a la part d'Espolla, fins a zones de pujols baixos com les muntanyes de Garrigàs i Arenys d'Empordà, o més cap al sud, als camps del Baix Empordà, on els olivets dels masos importants ocupaven més de cent vessanes. És el cas del paratge de Brancós, a la rodalia de Ruplà, on encara es pot admirar l'Olivera Grossa del mas Llorà, un dels arbres monumentals empordanesos més coneguts, tot i que presenta un aspecte força malmès a causa d'un incendi patit a l'estiu del 1987. Un vestigi potser tan antic com les oliveres mil·lenàries que es troben a Ventalló o «l'olivera per la qual es passa per dins» de Masarac.

Però el 1956 aquest paisatge va fer un tomb. Molta fred i durant molts dies, i a traïció. El gener havia sigut especialment suau, com una falsa primavera. Llavors arribà per sorpresa la fred del febrer, en tres onades successives de forta intensitat.

Els efectes per a l'agricultura van ser devastadors. Els conreus van quedar tocats, però no tots per igual: depenia del període de creixement en què es trobaven.

A les comarques gironines, molt especialment a l'Alt Empordà, va ser el conreu de l'olivera el que va patir els danys d'una gelada que va anar més enllà d'allò que pot suportar un arbre que té activitat vegetativa tot l'any. Una peculiaritat que la fa més sensible a la fred, perquè la saba circula pels vasos llenyosos ininterrompuda-

La Rambla
de Figueres
nevada, 1956.

ment. La saba és aigua amb minerals i compostos per nodrir l'arbre i el fruit. Quan la temperatura baixa molt, per sota dels 12 graus sota zero, durant moltes hores, l'aigua es gela i augmenta de volum i fa que els vasos que la condueixen no puguin aguantar la pressió i s'acabin trencant, com va passar el febrer del 1956.

I darrere la mort de l'olivera hi havia el pagès, que es va quedar sense els beneficis del fruit i es va veure obligat, en molts casos, a canviar el conreu per un altre que tingués una rendibilitat més a l'abast d'allò que podia ser la recuperació de l'olivera.

Un cop perduda la collita i davant les múltiples reclamacions que es començaven a efectuar des dels ajuntaments de poblacions afectades, la Jefatura Agronòmica de Gerona va donar instruccions per tal que els pagesos tractessin de recuperar les oliveres, i aconsellaren d'adobar-les amb nitrats i d'altres solucions químiques potents. Recuperació llarga, molt llarga, i, en alguns casos, ni tan sols es pot parlar de recuperació, perquè l'arbre havia quedat totalment afectat en la seva estructura. Aribà, doncs, l'hora de l'arrencada. Moltes oliveres van ser sentenciades de forma quasi immediata: a poblacions com Navata, Pontós o Taravaus, les estadístiques mostren una radical desaparició física de les oliveres. A d'altres indrets, la poda va ser més progressiva, dins d'un procés que es va concloure el 31 de desembre de 1961, amb «permís» per a l'arrencada general i sense requisits.

Les oliveres d'en Dalí

Algunes oliveres, però, es van salvar, com les de Salvador Dalí. Segons explica Josep Playà, periodista i comissari de l'Any Dalí a Figueres, quan el pintor va tornar a Portlligat a la primavera de 1956 es va trobar que les glaçades del febrer havien mort

les oliveres. Dalí, enamorat dels olivars cadaquesencs, als quals descrivia com «cabells grisos i venerables que coronen la testa filosòfica dels turons», es va preocupar molt. No oblidem que ell era el «pintor de voz aceitunada», segons García Lorca, i que la seva dona, a més de Galarina o Galatea, també era la seva «Oliveta».

Va consultar l'historiador Eduard Rodeja, propietari rural a Vilanant, i aquest li va facilitar una fórmula consistent a barrejar dos productes químics i dipositar-los al costat de cada olivera. Dalí ho va fer i al cap de poques setmanes va observar la presència d'uns «papus» al tronc. Això li va fer pensar que l'arbre tenia vida. En va recollir uns quants i se'n van anar a la Jefatura Agronòmica per analitzar-los. El fet és que la majoria de les oliveres van viure.

Una altra anècdota corre per Cadaqués i no precisament com un bon record. Mentre les autoritats de la zona demanaven a Madrid la declaració de zona catastròfica, Dalí dictaminà, amb una lupa a la mà, que les oliveres rebrotarien en dues setmanes. Aquesta opinió va arribar a Madrid i la declaració de zona catastròfica va ser anul·lada. Molts cadaquesencs van patir un trasbals econòmic important i el poble es va veure privat d'una de les seves fonts de riquesa.

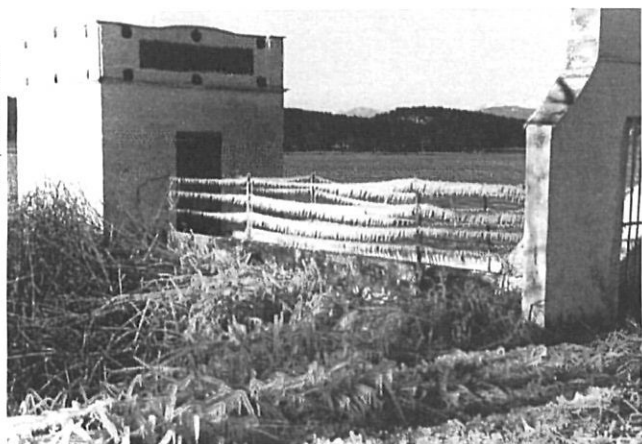
La nova economia

Fent un cop d'ull als documents de l'arrencada en setze municipis altempordanesos entre 1956 i 1961, s'observa una desaparició del 62% de la superfície ocupada per l'olivar. Estem parlant d'Avinyonet de Puigventós, Boadella, Borrassà, Figueres, Garrigàs, Navata, Ordís, Pontós, Sant Miquel de Fluvià, Sant Mori, Santa Llogaia, Saus-Camallera, Siurana, Taravaus, Vilamalla i Vilaür.

Ens hem fixat en un dels indrets on l'arrencada va ser més radical: Navata. Allà, Josep Vallmajó, ramader i president de l'Associació Amics de Navata, fa memòria i ens situa en aquell febrer del 56: «Just acabava de complir 26 anys i m'havia casat al gener, que havia estat un mes molt càlid. De cop, per la Candelera, tot va canviar. Recordo el meu pare tirant aigua amb una galleda i com es convertia en partícules de gel sense arribar a tocar el terra». Fill d'una família pagesa amb terres en propietat, Josep Vallmajó comenta que la glaçada del 56 va canviar tota l'estructura de pagès: «Als camps on hi havia olivets, l'administració de l'època no deixava llibertat per tallar-ne i fer d'altres

Una onada d'aire procedent de Sibèria va provocar fred, glaç i gelades que van tenir conseqüències radicals per a l'agricultura i per a la producció d'oli d'oliva

Josep Maria Mateu

Pesquera de l'estany de Banyoles amb caramells de gel, 1956.

conreus. Suposo que amb l'autarquia franquista l'oli d'oliva era considerat un producte estratègic. Llavors, en arrencar-les, es va canviar el conreu per d'altres més productius, com ara civada, blat, ordi... i això ens va permetre tenir excedents i poder tenir bestiar. Es pot afirmar que vam passar d'una economia de pura subsistència a una altra de més folgada».

A Navata també hi ha el testimoni de Pere Miquel, ramader jubilat que l'any de la fred era masover. «Jo crec que el millor que li ha passat a Navata ha estat la fred que va matar les oliveres». Pere Miquel justifica aquesta rotunda afirmació recordant que abans l'olivera era molt poc rendible i que per a un masover haver de donar dues de cada cinc olives collides a l'amo de les terres era més aviat ruïnós.

Pel que fa a l'emigració dels pagesos arran de les glaçades, en el cas de Navata Josep Vallmajó comenta que la gent ja havia començat a marxar i que la fred va accelerar el procés. Els destins més habituals eren Olot, on hi havia activitat industrial, i a França. I així va ser com Navata, que havia estat un important centre productor d'oli gràcies a uns moderns trulls hidràulics, es va quedar sense oliveres, tret d'algunes supervivents, com les de Can Tubau, a la carretera de Lladó.

La fred del 56 va canviar el paisatge ancestral de la Mediterrània i donà pas, inicialment, a un colpidor cementiri de monyons de soca d'olivera i, posteriorment, a terra campà dedicada a farratges i cereals de secà i també a la ramaderia bovina de llet. Les soques es van vendre per fer llenya i durant mesos van donar feina a molt jove.

Al cap de Creus i a l'Albera, l'abandonament de l'olivera va deixar pas a la garriga i el matoll. I, com de passada, al ciment, a la construcció i al turisme.

Un bon exemple és Cadaqués. Com recorda l'escriptor Josep Pla a *El que hem menjat*, assaig gastronòmic escrit el 1972, «abans de les gelades del 1956 en el terme hi havia moltes oliveres; ara encara n'hi ha; tant llavors com ara l'oli de Cadaqués era el millor del país d'una manera inqüestionable». Molt a prop de Cadaqués, i força resguardat del turisme més invasor, la Selva de Mar va adquirir gran renom per la seva producció d'oli, fins que les glaçades la van minvar dràsticament. Com a testimoni de la important activitat agrícola de la localitat es pot visitar el trull de Can Rubiés, actualment en obres de restauració per obrir-lo de cares a aquest estiu.

Per a Jordi Cabezas, president del Consell Comarcal de l'Alt Empordà, la irrupció d'aquestes formes de nova economia va ser «una sortida improvisada, després d'un fenomen meteorològic atípic». Per a d'altres, l'onada de fred és més aviat definida com un «cop de gràcia» amb què s'inicià la transformació del paisatge agrari de les comarques gironines. Aquest seria el cas de l'historiador Pere Gifre, per a qui l'arrencada massiva d'oliveres s'ha de contextualitzar en el marc més ampli de la crisi de l'agricultura tradicional. Una crisi que s'arrossega des del segle XIX, que s'agreujà amb la irrupció de la mecanització de les tasques agrícoles i que sembla no tenir fi, si pensem en les reiterades manifestacions i protestes dels col·lectius i sindicats de pagesos.

Natàlia Iglesias és periodista.

El jardí de la plaça de l'estació de Figueres nevat, 1956.

COL·LECCIÓ D'IMATGES PARTICULARS DE JOSEP M. BERNIS